

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(100)«1900/1914»

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.30>

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНСЬКИМ ТА НІМЕЦЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ ГАЛИЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1900–1914)

Баран Ігор,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри гуманітарної освіти

Львівського національного аграрного університету

ORCID ID: 0000-0002-3936-0439

В наведеній статті досліджується досить мало вивчена тема з історії німецької національної меншини на теренах України – а саме її стосунки із українським населенням Галичини перед Першою Світовою війною (далі – ПСВ).

Для цього в матеріалі перш за все досліджено передумови появи німецьких поселенців на галицьких землях, стисло описано першу хвилю т. зв. «Йосифинської колонізації», подано думки дослідників щодо причин та особливостей цього явища. В статті також наведені проміжні статистичні дані щодо кількості німецьких поселень та їх мешканців від часу появи (80-ті роки XVIII ст.) до початку ПСВ.

Автором тезово висвітлені причини які з одного боку мали вплив на німецьку громаду Галичини, а з іншого – заклали фундамент майбутньої співпраці українців та німецьких поселенців, першою, та мабуть визначальною з яких є «Весна народів» 1848 року та зокрема Австрійська революція, яка мала неабиякий відгук в Галичині. Зокрема саме Головна Руська рада – як представницький орган українського національного руху, вперше звернулась до галицьких німців у спеціальній відозві (декларації) «Русини до німецьких громадян», що, на нашу думку, стало першим актом українсько-німецьких взаємин.

В подальшому в статті коротко охарактеризовано середовище в якому опинилась німецька громада напередодні ПСВ – а саме, полонізація галицького регіону як наслідок отримання Галичиною автономії, конкуренція між поляками та українцями, що зростає та радикалізується. У викладі основного матеріалу зазначається що об'єднувало німецьких поселенців із українцями в умовах польського панування, наводяться конкретні приклади українсько-німецької співпраці на ниві початкової освіти, згадуються непересічні персони з числа галицьких німців які жили і працювали в Галичині, зокрема детально розглянута подвижницька діяльність Теодора Цюклера, священника та фундатора сиротинцю в Станіславі.

Ключові слова: німецькі поселенці, Австрійська революція, українська громада, полонізація, Теодор Цюклер.

Baran Ihor. Relations between the Ukrainian and German populations of Galicia on the eve of World War I (1900–1914)

This article examines a poorly studied topic in the history of the German national minority in Ukraine, in particular its relations with the Ukrainian population of Galicia before World War I (hereinafter referred to as WWI).

For this purpose, the research primarily deals with the preconditions for the German settlers to come to the Galician lands, briefly describes the first wave of the so-called. Josephine colonization, provides the researchers' views on the causes and features of this phenomenon. The article also presents intermediate statistics on the number of German settlements and their inhabitants from the time of their coming (1800's) to the onset of WWII.

The author briefly identifies the reasons that had an impact on the German community in Galicia on the one hand, while laying the foundation for future cooperation between Ukrainians and German settlers on the other. The Springtime of Nations and the Austrian Revolution of 1848 were the first and probably the most determinant in their cooperation, which had a remarkable response in Galicia. In particular, it was the Supreme Ruthenian Council (Holovna Ruska Rada), as the representative body of the Ukrainian national movement, to first address the Galician Germans in a special appeal (declaration) "Ruthenians to German Citizens", which, in our opinion, was the first act of Ukrainian-German relations.

The article also briefly describes the environment in which the German community found itself on the eve of WWI, that is the Polonization of the Galician region resulting from Galicia's autonomy, as well as growing and radicalizing competition between Poles and Ukrainians. The Results section states what united German settlers with Ukrainians under Polish rule, gives particular examples of Ukrainian-German cooperation in the field of primary education, mentions outstanding people from among Galician Germans who lived and worked in Galicia. In particular, the ascetic activity of Theodor Zöckler, priest and founder of the orphanage in Stanislaw, is considered in details.

Key words: German settlers, Austrian Revolution, Ukrainian community, Polonization, Theodor Zöckler.

Актуальність досліджуваної проблематики. Сучасні геополітичні виклики які стоять зараз перед Україною передбачають окрім збройного та інформаційного опору російському агресору та його сателітам, також і зміцнення взаємозв'язків в умовній міжнародній групі підтримки України, де чільне місце посідає Німеччина як один із творців та ключових держав Євросоюзу. Отже дослідження сторінок спільного історичного минулого, на нашу думку, поглиблює україно-німецькі зв'язки, викликає інтерес сучасних громадян Німеччини до України, що в майбутньому може мати не лише громадсько-політичний, а не виключено що і цілком економічний інтерес. До того ж, враховуючи євроатлантичні прагнення України, цілком логічним є зміцнення партнерських відносин (в т.ч. через історичну призму) із Німеччиною по вже висловленій вище причині, а саме – авторитетності та впливу цієї держави серед європейської спільноти.

Огляд вихідних передумов. Тема україно-німецьких взаємин автору представляється як досить вузькоспеціалізована, яка хоча й зустрічається у більш ніж десятка авторів, та все ж представлена у них епізодично, в рамках компаративного (порівняльного) підходу при дослідженні теми національних меншин України. Більш широко висвітлена тема історії німців на теренах України в цілому, без заго-стрення уваги на відносинах німецької спільноти із українським населенням саме напередодні ПСВ. Чи не єдиним автором сучасності науковий доробок якого включає змістовні роботи з історії галицьких німців, де можна знайти бодай якісь дані з досліджуваної тематики, є член Наукового товариства ім. Шевченка Іван Сергійович Монолатій (Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка), посилення на наукові матеріали якого досить часті в даній статті. Також, в написанні основного матеріалу, автор звертався до робіт П. Сіреджука, В. Полека та Б. Ступарика.

Мета дослідження – показати генезу україно-німецьких відносин протягом XIX ст., історичне зближення німецьких поселенців та українців перед загрозою колонізації, навести конкретні приклади співпраці, виявити потенціал для подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вихідці з німецьких земель почали з'являтися на території сучасної України ще в княжу добу. Однак в рамках порушеної теми ми не вважаємо за потрібне показати увесь історичний шлях цієї спільноти на теренах нашої держави і пропонуємо відслідкувати її появу безпосередньо в Галичині в періоді що передував досліджуваному часовому проміжку.

Відправною точкою німецької колонізації Галичини є перший поділ Речі Посполитої 1772 року. Тоді, території польської корони розділили її сусіди – Росія, Прусія та Австрія, і останній дісталися саме галицькі землі. Слід відмітити що польська держава після смерті останнього впливового короля Яна III Собеського (1696 рік) стала на шлях поступового згасання та занепаду, що відбивалося на усіх сферах життя, в т.ч. і на економіці та розвитку регіонів. Відтак, нова володарка Галичини – австрійська імператриця Марія Терезія отримала досить відсталий та слабо розвинений економічно край. За характером Марія Терезія була реформатором, яка до того ж встигла пройти шлях від молодої правительки, чії права на корону оскаржуються впливовими конкурентами до успішного монарха Австрії – держави яка набрала політичної ваги за роки її правління. Таким чином нові приєднані землі не могли оминати змін. Першою з них був дозвіл на поселення у значних містах регіону ремісників з числа непротестантів (враховуючи що Марія Терезія була ревною католичкою). Втім це не призвело до будь-яких помітних змін.

Новим підходом в житті Галичини стало правління сина Марії Терезії – цісара Йосипа II – класичного представника епохи освіченого абсолютизму. Саме Йосип II наполіг на тому щоб Австрія прийняла участь у поділі Речі Посполитої та отримала Галичину. Будучи більш прогресивним монархом ніж його мати, новий імператор спромігся на сміливі реформи. Враховуючи що вивчення політичної спадщини Йосипа II не є метою нашої статті, ми зупинимось лише на тих її пунктах які цікавлять нас в контексті досліджуваного питання.

Отже, 17 вересня 1781 року імператор підписує патент на колонізацію Галичини, вже в листопаді того ж року патент доповнюється дозволом на поселення також і для протестантів. Разом із цим восени 1781 року Йосип II видає указ про віротерпимість в якому поряд із фактичним зрівнянням у правах усіх конфесій (хоча роль Католицької церкви визнавалася провідною) був пункт і про закриття монастирів та духовних орденів що не сприяють освіті населення. В подальшому землі ліквідованих монастирів відводилися колоністам, іншим джерелом земельних володінь під потреби нових поселенців, були землі державних фільварків ліквідованої польської корони.

Ці кроки мали на меті пожвавлення економічного життя нового регіону імперії і вони відчутно збільшили приплив населення до галицьких земель – так, дослідник питання Іван Монолатій у статті «*Українсько-німецькі етнокультурні тенденції у Галичині*» зазначає що з червня 1782 по січень 1786 року кількість колоністів сягнула 14 257 осіб [1] (для порівняння, населення Львова 1785 року складало бл. 25 000 осіб [2]), там же зазначається що за відносно короткий період було засновано бл. 150 німецьких

поселень. Звернувшись до фондів Центрального державного історичного архіву у м. Львів, зокрема ф. 427 «Правління євангелицької церковної громади, м. Львів», знаходимо там дані щодо основних напрямків початкової колонізації кінця XVIII ст. де зокрема зазначається що розселення німців відбувалось на двох напрямках: Доброміль – Стрий – Станіславів та Самбір – Любачів – Сокаль – Радехів – Броди – Бережани.

Окрім земель колоністи отримували і ряд інших привілеїв, зокрема Іван Монолатій у вже згадуваній статті пише: *«Австрійська програма міграції німців в Галичину передбачала значне інвестування за рахунок державного бюджету. Мігранти отримували гроші, коней і харчі на дорогу, а з приїздом на визначене місце поселення – безкоштовно землю із правом спадщини, велику рогату худобу, будівельні матеріали, сільськогосподарський реманент, посівні матеріали тощо. Німецькі колоністи звільнялися від сплати державних податків та мали свободу віросповідання. Заходами колонізації планувалося збільшити кількість населення австрійської держави, тому що підданям Австрії (громадянам внутрішніх територій) переселятися принципово не дозволялося».*

Окремо, на нашу думку, слід виділити заходи німецької спільноти щодо збереження і консолідації вірян своєї конфесії на колонізованих землях. Також з даних вищевказаного фонду дізнаємось що вже в жовтні 1778 року *«...у Львові була заснована євангелицька громада, яка об'єднала мешканців Львова, Ярослава, Замостя і Бродів німецького походження...»* тобто вже з перших років життя на нових землях німецька спільнота вживала заходів для власної консолідації та взаємопідтримки. Також цей крок ставив завданням в майбутньому будівництво протестантських церков в регіоні та навернення у цю конфесію людей німецького походження. Далі, дізнаємось що станом на 1785 рік на території Галичини діяло вже євангелицькі 4 громади (2627 членів), в той час як у процесі становлення перебували громади у Підгір'ї, Заліщиках, Чернівцях і Самборі.

Структурно євангелицькі громади належали до пасторатів, які в свою чергу підпорядковувалися сеньйоратам та Міністерству віровизнань та освіти Австрії. На території Галичини діяло чотири сеньйорати:

1. Західний сеньйорат – Новий Санч, Бяла, Краків, Гогенбах, Раніхау, Стадло, Новий Гавлів.
2. Середній сеньйорат – Гартфельд, Дорнфельд, Бандрів, Ярослав, Юзефів, Львів, Унтервальден, Рейхау.
3. Східний сеньйорат – Гельсендорф, Бригідау, Стрий, Угарсталь, Заліщики, Станіславів.
4. Гельвецький (мішаний) сеньйорат – Юзефсберг (Коросниця), Коломия, Кьонігсберг.

На думку дослідників М. та Н. Лазаровичей ще однією причиною німецької колонізації на нових землях Австрійської імперії були германізаційні тенденції Відня [4], цілком логічно що австрійська влада бажала започаткувати на нових територіях прошарок людей які будуть за замовчанням лояльні до неї в силу належності до єдиного мовного та культурного простору (тут слід зауважити що колоністами не могли бути жителі австрійських провінцій).

В статті *«Етнотомографічна специфіка та соціально-професійна стратифікація національних меншин України напередодні Національної революції 1917–1921 років»* вищезгадані автори також зазначають що колонізація в Галичині (перш за все сільська) не набула масовості через перенаселеність цих земель. В даній статті також містяться важливі, на нашу думку, статистичні дані щодо німецької спільноти Галичини у переддень досліджуваного періоду, так дослідники вказують що на початку XX століття в Галичині налічувалось 249 поселень, з чого очевидно що основною хвилею заселення німцями цього краю була саме Йосифинська колонізація кінця XVIII ст., коли за кілька років було засновано бл. 150 поселень. Також важливо що автори надають дані щодо кількості німецького населення, так на середину XIX ст. в Галичині проживало 93 387 осіб німецької національності, однак вже у 1900-му та 1914-му ця цифра скоротилась до 60,8 та 47 тис., відповідно, що пов'язано в т.ч. і з тим що після отримання Галичиною автономії у 1861 році першу роль у її адміністративних органах почали відігравати поляки.

Не менш важливим є згадати події XIX ст. які мали вплив як на життя німецької спільноти Галичини так і на її взаємовідносини із українським населенням. Однак XIX сторіччя в Європі було надто бурхливим на зміни стратегічного характеру, і цьому можна присвятити окрему працю. Тому ми означимо головні його події (на нашу думку та в рамках досліджуваного питання) у вигляді тез із коротким резюме описля.

Отже, безпосередній вплив на життя німецьких поселенців Галичини мали такі події:

- Австрійська революція 1848–1849 років.
- Селянська реформа в Австрійській імперії 1848 року (скасування панщини).
- Отримання Галичиною статусу автономії 1861 року.
- Початок національного відродження українського населення (поява Головної Руської Ради, Наукового Товариства Шевченка, Просвіти).
- Об'єднання Німеччини та утворення Німецької імперії 1871 року.

Вважаємо за потрібне зауважити, що саме під час Австрійської революції 1848–1849 років, новостворена Головна Руська рада публікує звернення «Русини до німецьких громадян», де зокрема є слова *«Німецькомовні громадяни які живете поруч з нами! [...] русини не заподіють Вам ніякої кривди. [...] Руська нація ось визнає себе прихильницею нової народної політики, яка поряд з рівністю громадян і релігій відстоює також рівність націй та національностей. Тому, Ви, німецькі співгромадяни, не турбуйтеся за свої громадянські права, будьте спокійні за свою релігію, мову і національність. Русини не бажать вважатися великими за рахунок пригноблення іншого племені»*, що беззаперечно можна трактувати по-перше як квінтесенцію ставлення українців до німецької спільноти Галичини, а по-друге як перший акт та фундамент майбутньої кооперації.

Революція в Австрії та селянська реформа із ліквідацією кріпацтва як її наслідок (1848 рік), знаменували перехід від застарілих і фактично феодальних форм правління у напрямку до лібералізації та більшого вивільнення громадянського суспільства. Наступним логічним кроком було отримання Галичиною статусу автономного регіону із власним парламентом – сеймом (1861 рік), враховуючи що панівне місце в новій ієрархії отримали переважно поляки, це лише загострило конкуренцію між поляками та українцями за вплив на маси і надало поштовх українському національному відродженню, до того ж подальша політика колонізації також не могла не вдарити по інтересам інших національних меншин.

Ці події поряд із створенням на кордонах із вже Австро-Угорщиною (від 1868 року) Німецької імперії, на нашу думку, не сприяли розвитку німецької спільноти Галичини. Суспільно-політична (із національним забарвленням) проблематика регіону була переважно чужою галицьким німцям. До того ж на відміну від поляків, українців та євреїв (як також чисельної спільноти регіону), відтепер німці мали свою батьківщину, до того ж на кордонах із Австро-Угорщиною. Вірогідно, це мало вплив на їх національне самовідчуття і сприяло відтоку в другій пол. XIX ст., подалі від буремного краю. Наведене вище зменшення німецького населення з 93 до 60 тис, у період із середини XIX ст. до 1900 року свідчить на користь цієї версії. З іншого боку, враховуючи відносну не чисельність німецької спільноти на теренах Галичини, вона також почала зазнавати певних утисків в рамках процесів колонізації які широко розвернулись після 1861 року, і цей фактор в подальшому став ще однією причиною зближення німців та українців – так як останні в першу чергу відчували на собі негативні наслідки колонізації.

В цілому ж, підсумовуючи період що передує часовому проміжку нашого дослідження – тобто від 80-тих років XVIII ст. до кінця XIX ст. можна навести слова І. Монолатія з його дисертації *«Соціально-економічне становище та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1923pp)»*: *«...німецька колонізація Галичини кін. XVIII – сер. XIX ст. носила не промисловий, а землеробський характер, оскільки була скерована не у міста, а переважно у села досліджуваного регіону. За задумом уряду, німецькі поселення мали стати взірцем для української околиці, особливо у ділянці агрокультури»* [5].

Також в цьому джерелі знаходимо наступні слова автора які безпосередньо торкаються теми дослідження : *«...в міру адаптації німецьких поселенців до нового середовища, поступово відбувався перехід від контактів у побутовій сфері до взаємного зацікавлення культурними особливостями та перших спроб взаємобміну духовними цінностями, залучення німецьких поселенців до участі у громадсько-політичному житті краю»*.

Отже, за більш ніж століття на Галичині німецькі поселенці подолали шлях від відокремлених фактично закритих спільнот до помітної національної меншини, яка зробила свій внесок в освоєння регіону, культуру сільського господарства і не дивлячись на демографічне зменшення в кінці XIX ст перетворилась у суб'єкт культурного та суспільно-політичного життя регіону.

Середовище в якому опинилась німецька спільнота напередодні Першої Світової війни

Австро-Угорщина початку XX ст. це більш ніж 50-мільйонна поліетнічна держава що розташована на відносно невеликій території (676 тис. кв. [6]). Становлення Австрійської імперії в середньовіччя і новий час – а саме поширення влади правлячої династії Габсбургів на не німецькі етнічні території заклало міну уповільненої дії під її державність. Весна народів 1848 року стала відправною точкою пробудження національної свідомості всіх 10-ти основних націй імперії. Додаткової напруженості додавало панівне становище двох титульних націй – німців та угорців, що викликало невдоволення представників інших народів. Рішення імператора Франца Йосипа про скликання провінційних сеймів та надання певної автономії регіонам (1861 р.), не зняло напругу між конкуруючими націями – в Галичині зокрема це були поляки та українці – а лише посилило її.

Не слід забувати що третьою за чисельністю етнічною групою в Галичині були євреї, затиснуті між значно переважаючими поляками та українцями, в державі з німецькою титульною нацією. В таких несприятливих умовах вони були примушені до колонізації або германізації, що також викликало

невдоволення українців та в результаті підвищувало градус невдоволення. Статистичні дані щодо кількості населення Галичини в розрізі кожної вищенаведеної нації наводимо зі статті Б.М. Янишина «*Соціально-демографічні зміни у містах Східної Галичини (XIX – початок XX ст.): основні риси, стан та перспективи дослідження*». Отже, автор зазначає: «Згідно з переписом 1910 р. національний склад у Галичині був такий: 47% римо-католиків (поляків), 42% греко-католиків (українців) і 11% євреїв. У Західній Галичині переважали поляки (89%), а Східна була краєм з мішаним населенням: українська більшість (62%) жила разом з польською та єврейською меншостями (відповідно 25% і 12%)» [7].

Також, слід взяти до уваги що початок XX сторіччя це період коли вже більш ніж три десятки років діють Наукове Товариство Шевченка та Просвіта, вклад яких у піднесення національної свідомості українців важко переоцінити.

Зокрема, згідно статті В. Пашука «*Товариство «Просвіта» у Львові – формування периферійних структур (1868–1939 рр.)*», кількість читалень Просвіти станом на 1914 рік становило більш ніж 2 тисячі, саме Товариство мало 78 філій в Галичині які об'єднували 197 тисяч членів [8]. Зі свого боку Наукове Товариство Шевченка протягом 1897–1913 очолює Михайло Грушевський який перетворює Товариство із здебільшого просвітницької у повноцінну наукову установу, яка має державне фінансування, отримує прибутки від власної друкарні, виплачує стипендії українським студентам і отримала європейське визнання. Власне завдяки діячам НТШ українська нація заявляє про себе не тільки як про націю хліборобів на землі, але й інтелектуалів та науковців.

В контексті підйому національної свідомості українців в Галичині не можливо не згадати конкуренцію і боротьбу за вплив у Львівському університеті – так в 1901–1902 рр тривала т. зв. «сецесія» (з лат. «відокремлення»), тобто відмова у навчанні на знак протесту) українських студентів які виборювали право на створення українського університету, 1906 та 1907 року мали місце демонстрації українського студентства та сутички між ними та їх польськими колегами по навчанню. Чергове загострення 1910 року призвело до вбивства поляками одного із лідерами українського студентського руху – Адама Коцка (1882–1910).

Час напередодні РСВ – це також і час активної діяльності отця Андрея Шептицького – знакової постаті українства, який також був обраний заступником голови Галицького сейму.

Отже в умовах значного зростання громадянської та національної свідомості українців, протидії їм польських панівних кіл за пасивного самоусунення австрійської адміністрації, німецька спільнота з одного боку була більш вмотивованою до переїзду на історичну батьківщину, не бажаючи бути затягнутою боротьбу значно переважаючих кількісно поляків та українців, а з іншого боку – шукала точку опори для збереження власної ідентичності, що логічно зближувало її із українською громадою, що також зазнавала тисків від колонізації.

Взаємовідносини між українським та німецьким населенням Галичини напередодні Першої Світової війни

Австрійський уряд, розпочавши колонізацію галицьких земель, переслідував кілька цілей. Перш за все це створення опорної верстви населення для подальшого проведення колонізаційної політики в регіоні та перетворення його в аграрно-сировинний придаток метрополії, також німецькі колонії за задумом мали стати осередками німецького ремесла, зразком забудови для місцевого населення. Окремо слід згадати що протегування з боку уряду дозволяло поселенцям в кращих умовах опікуватись землеробством та тваринництвом вдаючись до більш прогресивних (ніж у місцевих) форм господарювання.

Отже німецькі колонії в середньостроковій перспективі мали стати еталоном та прикладом до наслідування, а в більш далекій – ґрунтом для германізації регіону. Однак, фактично кілька десятків тисяч поселенців звісно не були спроможні на це враховуючи що населення Галичини сягало 4,5 млн.

Звісно такі амбітні цілі передбачали поступову інтеграцію у існуюче середовище. Першим, на нашу думку, вартим уваги епізодом україно-німецької співпраці була Весна народів 1848–1849 років. Як зазначає І. Монолатій у своїй дисертації: «... офіційні заяви Головної Руської Ради про толерантне ставлення до національностей Галичини, у тому числі до німецькомовного населення (зокрема, “Русини до німецьких громадян” від 23 серпня 1848 р.), та здійснювана в їх дусі політика, знаходили розуміння і сприятливий відгук у певній частині німецьких поселенців, стимулюючи їх до підтримки українського національно-культурного відродження».

Також автор відмітив наступне: «Своєрідною ознакою посиленого зацікавлення німецьких поселенців українськими справами стало масове вивчення чиновниками та офіцерами української мови [...]. Окремі представники середньої ланки чиновництва і офіцерства з власної ініціативи, без будь-яких вказівок зверху, виявляли прихильне ставлення до національних вимог українців».

На цьому етапі слід знову повернутися до вищезгаданих подій, а саме – отримання Галичиною автономії 1861 року. Як відомо – 1859 року після поразки у війні з Францією та П'ємонтою імператор Франц

Йосип шукав засобів втримання авторитету цісарської влади, наслідком чого і стали певні поступки місцевим елітам. В Галичині це вилось домовленість із польськими панівними колами про їх фактичний контроль над регіоном в обмін на лояльність польських депутатів у віденському парламенту. Відтак друга половина XIX ст. і період XX-го до початку ПСВ характеризується значним посиленням українського національного руху як реакції на спроби полонізації регіону.

Як не дивно, але саме німецька спільнота, яка теж прагнула зберегти свою національну свідомість та вірність власній конфесії, стала партнером українського населення у спротиві планам польських впливових кіл. До того ж окрім національно-конфесійної складової була присутня і суто економічна, зокрема І. Монолатій у своїй роботі *«Німці у Галичині (1772–1923): координати німецько-українських відносин»* відзначає *«Розмахові українського національного руху сер. XIX ст. сприяло те, що соціальні протиріччя між селянами і великими землевласниками набирали національного забарвлення, оскільки перші були, в основному українцями і німцями, а останні – переважно поляками»* [9]. Тобто окрім права на мову та віру українців та німців поєднала також і боротьба за власне право жити і працювати.

Німецька спільнота в силу своєї невеликої чисельності не могла претендувати на роль рівноправної сторони у боротьбі за вплив у Львівському університеті (де точилась боротьба між українською та польською громадами), але її представники чітко уявляли роль закладів освіти і збереження власної мови в умовах асиміляційних умов життя. Так, І. Монолатій у вже зазначеній дисертації вказує, що німці спромоглися створити розгалужену мережу пасторальних і народних закладів освіти, в яких нерідким було запрошення до викладання вчителів із суто німецьких земель або Угорщини. Нива початкової освіти також стала ареною спільної боротьби німецько-українських освітян із польським наступом на їх права. Так, той самий І. Монолатій у своїй іншій роботі *«Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1940)»* зазначає що німецьке населення, дбаючи про високий рівень власної освіченості вдавалося до відкриття приватних шкіл, рівень викладання в яких хоча й не був досить високим, та все ж достатнім для початкової освіти [10]. Також, автор наводить приклади німецько-українського співпраці – зокрема вказує *«...в [німецькому поселенні] Розенгеку перша будівля однокласової приватної школи [...] наприк. XIX ст. старанням Ігнатія Кольмера. Першим педагогом став місцевий агроном і допомоговий вчитель Томас Ленер. Пізніше, українці – Іван Михалевський, Євгенія Томашевська.»* Також І. Монолатій наводить інший епізод міжнаціональної толерантності коли в німецькій колонії Вінцентівка із населенням 127 німців, в школі св. Казимира в 1913 році працювали одночасно *«... римо-католик Йозеф-Клуз [...], рабин Юріс Мендель [...] українці – Марія Кривда, Віктор Кулик, Ольга Ясінська»*. В зазначеній вище праці також наводяться приклади спроб зпольщення тих приватних німецьких шкіл які через брак фінансування передавали у відання місцевої влади де фактично керували поляки.

Деякі дані з досліджуваної теми можна знайти в статті П. Сіреджука *«Німці Перемишля в XIV – першій половині XX століття»*. Автор, зокрема розглядає німецьку спільноту міста в ретроспективі із появи її там у XIII ст. Щодо періоду дослідження можемо знайти інформацію про видатних представників спільноти кінця XIX – початку XX століття, діяльність яких так чи інакше але мала вплив на українську громаду. Так, П. Сіреджук виділяє Юлія Пернгофера Едлера (1844–1913) – підприємця, власника фабрики з виробництва меблів, який був одним із засновників, а в 1908–1909 рр – очільником німецької культурно-освітньої організації «Спілка німців-християн Галичини». З поміж інших представників спільноти німців Перемишля П. Сіреджук виділив Євгенія Мюллера (1875–1949) з родини освітян, який 1903 доклав руку до створення «Товариства учителів народних і виділових учителів» і в подальшому був членом крайової шкільної ради в Львові, та Казимира Клінга (1881–1942) – доктора технічних наук, доцента кафедри технології нафти і озокериту «Львівської Політехніки» [11].

Наприкінці статті автор зауважує *«...німці Перемишля дуже лояльно і прихильно відносилися до українців і неодноразово їх підтримували в проведенні різних заходів»*, і далі наводить кілька прикладів грошових пожертв з боку представників німецької громади на користь українських ініціатив.

Для більш ширшого вивчення теми нами була опрацьована праця В. Полека та Б. Ступарика *«Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин»*. Нажаль, стислість досліджуваного періоду не дозволила взяти до уваги переважну більшість матеріалу книги, і в рамках теми ми можемо згадати хоча б подвижницьку діяльність Теодора Цьоклера – благодійника, мецената та доктора теології.

Випускник Лейпцизького університету та син освітян Теодор Цьоклер не був галицьким німцем, але прибув до Станіславу (тепер Івано-Франківськ) 1891 року у віці 24 років і прожив тут до 1939 року, залишивши по собі добру славу. Зокрема автори, зазначають що подружжя Цьоклерів в 1894 року частково на власні кошти і частково на банківську позику, придбало 3 будинки запланувавши організувати сиротинець, що і було зроблено вже 1896 року. Кількість сиріт яких вони прийняли в першій рік роботи

була 12, а вже 1903 року їх було 100. В наступному 1904 родина Цюклерів придбала ще один будинок та збудувала триповерхову школу. Перед самою війною у 1913 році за сприяння Т. Цюклера директор Солотвинського нафтового товариства звів лікарню яку назвали «Зарепта». Свою душпастирську та благодійницьку діяльність продовжив і після лихоліть Першої Світової війни та Української національної революції 1917–1921 років, до самого початку Другої Світової війни, але це вже не вкладається у часовий проміжок дослідження [12].

Підсумовуючи, вважаємо за потрібне сказати що німецька громада Галичини напередодні Першої Світової війни була собою досить унікальним явищем – з одного боку однозначно панівною нацією за походженням, однак в силу не чисельності – вразливою до несприятливих впливів, на чії права – як і на права українців – спокушались польські панівні кола. Цей момент, а також те що німці та українські селяни склали більшість тих хто працював на землі і стало підґрунтям для більш тісних взаємних контактів. Ці контакти, як зазначає І. Монолатій «...певною мірою сприяли національно-політичному самоутвердженню та заманіфестуванню національно-політичних аспірацій українців Галичини перед громадськістю Європи...», також пан Монолатій зазначає що зі свого боку для німців така співпраця також була необхідною, так як на українську громаду можна було розраховувати у захисті власної національної ідентичності в разі перемоги польської сторони. Також, окрім національної складової в кооперації української та німецької громад Галичини, у висновках до своєї роботи «**Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1940)**» Іван Монолатій виділяє також і те що процеси європеїзації культури та побуту, розвитку сільського господарства Галичини відбувались за активної участі німецьких поселенців. Галицькі німці знайомили своїх українських сусідів із передовим реманентом і технікою для землеробства, і їх діяльність в цілому сприяла економічному та культурному розвитку українських громад, позитивно впливала на раціоналізацію продуктивності праці.

Висновки. В умовах посилення конкуренції між польською та українською націями в Галичині на початку ХХ ст. остання зазнавала значних утисків, і автор вважає що співпадіння економічних інтересів галицьких німців та українців, їх спільне прагнення зберегти власну ідентичність перед викликом колонізації, однозначно сприяло більш повному визріванню української національної ідеї, та заклало необхідний фундамент майбутньої міждержавної співпраці, як в рамках Гетьманату Павла Скоропадського, так і українсько-німецьких відносин на сучасному етапі.

Іншим, методологічним, висновком є факт слабкої дослідженості теми взаємин німецької та української спільнот в Галичині. Дане питання, окрім робіт Івана Монолатія та книги Володимира Полека і Богдана Ступарика, висвітлюється в роботах інших авторів дотично і нерідко в контексті пов'язаних тем. Також протягом дослідження автор, знаходив деякі білі плями де є потенціал для вивчення, це зокрема згадки про утворені німецькими поселенцями організації – вже згадана «Спілка німців-християн Галичини» та спілка «Густав Адольф». Однак, з іншого боку, автор даної статті свідомий того що можливо сама природа німецько-української співпраці напередодні ПСВ була хаотичною та вимушеною і відповідно має місце брак історичного матеріалу.

Література:

1. Іван Монолатій. Українсько-німецькі етнокультурні тенденції у Галичині. Стаття для історичного розділу порталу «Коломия» URL: <https://kolomyia.org/histpub/historypub12.htm> (дата звернення : 27.01.2021).
2. Лозинський Р. М. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) : монографія / М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : Вид.центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 355 с.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 427, оп. 1.
4. Лазарович, М., Лазарович Н. Етнотемографічна специфіка та соціально-професійна стратифікація національних меншин України напередодні національної революції 1917–1921 років. *Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє* : щорічник. Тернопіль : Економічна думка, 2012. Вип. 17. С. 72–89.
5. Монолатій І. С. Соціально-економічне становище та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1923 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 ; НАН України. Ін-т історії України. К., 2002. 20 с.
6. Монолатій І. Етнополітична ситуація в дуалістичній імперії: регіональний аспект. *Політичний менеджмент*. 2009. № 1. С. 152–161.
7. Янишин Б. М. Соціально-демографічні зміни у містах Східної Галичини (XIX – початок ХХ ст.): основні риси, стан та перспективи дослідження. *Проблеми історії України XIX – поч. ХХ ст.* 2016. Вип. 25. С. 135–146.
8. Пашук В. Товариство «Просвіта» у Львові – формування периферійних структур (1868–1939 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. № 3. С. 10–15.
9. Іван Монолатій. Німці у Галичині (1772–1923): координати німецько-українських відносин. Львів – Коломия : Видавнично-поліграфічне товариство «Вік», 2001. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=69183 (дата звернення : 27.01.2021).

10. Іван Монолатій. Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1940). Львів – Коломия : Видавнично-поліграфічне товариство «Вік», 2002. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/pokajchiki/vasylchuk.pdf> (дата звернення: 27.01.2021).
11. Сіреджук П. Німці Перемишля в XIV – першій половині XX століття. *Етнічна історія народів Європи*. 2005. Вип. 19. С. 31–36.
12. Полек В. Т., Ступарик Б. М. Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин; Кафедра української літератури Прикарпатського ун-ту ім. Василя Стефаника, Інститут українознавства при Прикарпатському ун-ті ім. Василя Стефаника, Комітет допомоги галицьким німцям. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. 142 с.